

Zbornik
Instituta za kriminološka i
sociološka istraživanja
2014 / Vol. XXXIII / 1 / 29-43

Originalni naučni rad
UDK: 159.942.072:343.91-053.6-055.2
159.922.8.072:343.91-053.6-055.2

SPECIFIČNOSTI EMOCIONALNOG ŽIVOTA MALOLETNIH PRESTUPNICA*

Sonja Milojević*
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Sonja Banjac
Institut za psihologiju, Beograd

Cilj ovog rada bio je predstavljanje osobnosti razvoja, održanja i tretmana antisocijalnog ponašanja devojaka, preciznije specifičnosti njihovog emocionalnog života. Posebna pažnja posvećena je sponi između delinkvencije devojaka i njihove nesigurne vezanosti, teškoća u izgradnji mehanizama regulacije selfa i kapaciteta za empatiju, kao posledice ranih trauma u porodici. Iznete su i pretpostavke i nalazi o postojanju rodnih razlika u kontekstu i značenju kriminalnog dela, kao i u unutrašnjem svetu delinkvenata - tipu nesigurnog obrasca, nivou mentalizacije i stepenu razvijenosti empatije. Na kraju su pružene smernice za kliničku i sudsku praksu i prikazana je jedna efikasna multidisciplinarna intervencija u tretmanu delinkventkinja.

KLJUČNE REČI: delinkvencija / rodne razlike / vezanost / mentalizacija / empatija

* Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

* E-mail: sonja.milojevic@iksi.ac.rs

DELINKVENCIJA

Fenomen agresivnosti i antisocijalnog ponašanja predstavlja patnju, kako samoj osobi, tako i okolini, i dovodi do značajnih gubitaka i izdataka države, s jedne strane zbog umanjenog potencijala među mladima koji treba da budu nosioci napretka, a s druge zbog ulaganja u tretman i resocijalizaciju. Međutim, najveći broj teorija i istraživanja, kao i iz njihovih proizašlih pravnih i psiholoških intervencija, usmereni su na delinkvente, dok delinkventkinje ostaju nevidljive ili se, u najbolju ruku, podrazumevaju. Ovaj rad pokušava da osvetli specifičnosti emocionalnog života maloletnih prestupnika i, samim tim, važnost formiranja rodno-specifičnih intervencija, kao i da ukaže na odsustvo podataka i nedostatke u znanju, koji su neophodni za razumevanje delinkvencije među devojkama.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku¹, u 2011. godini je na području naše zemlje² bilo osuđeno oko 2300 maloletnih prestupnika, među kojima je bilo 145 devojaka. Ovakvi podaci su u skladu sa ranije dobijenim nalazima o znatno manjoj zastupljenosti devojačkog kriminala. Pored toga, razlike postoje u pogledu vrste krivičnih dela, pa je tako razlika izraženija između momaka i devojaka za teže i agresivne prekršaje u korist prvih (Moffitt, 2001; Steffensmeier & Allan, 1996), dok se ova rodna disproporcija kreće u obrnutom smeru kada su u pitanju nenasilna krivična dela poput prostitucije (Gaarder & Belknap, 2002) i bežanja od kuće (Chesney-Lind & Shelden 1992).

Kad je u pitanju karakteristični uzrast za delinkventno ponašanje, istraživanja pokazuju da broj prestupnika značajno raste na uzrastu od 7. do 17. godine i da tada obuhvata značajan procenat populacije adolescenata; nakon puberteta, broj prestupnika opada, a do 28. godine 85% prestupnika prestaje da čini krivična dela, pri čemu značajno manji procenat delinkventkinja nastavlja s krivičnim delima nakon adolescencije u odnosu na procenat delinkvenata (Moffitt et al., 2001). Pored toga, najveći broj devojaka se upusti u antisocijalno ponašanje s pojavom puberteta, tačnije oko petnaeste godine – izrazito retko u ranijem uzrastu ili prvi put u odraslom dobu, što može ukazati na posebnu osetljivost adolescentnog perioda za pojavu antisocijalnog ponašanja, naročito među devojkama.

¹ Statistički podaci i izveštaji mogu se naći na
<http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=144>

² Podaci se odnose na deo Republike Srbije bez Kosova i Metohije.

SOCIOLOŠKE TEORIJE O RODNIM RAZLIKAMA

Mogli bismo reći da u oblasti kriminologije uglavnom dominiraju sociološke teorije o nastanku i održanju antisocijalnog ponašanja. Među njima je Dirkemova teorija koja delinkvenciju vidi kao posledicu anomije, a koju Merton dalje razvija ističući nesklad društveno poželjnih ciljeva i dostupnosti sredstava za njihovo ostvarivanje kao uzročnike anomije (Cockerham, 2000). Ostali autori navode loše ekonomske uslove, pad sistema vrednosti, negativan uticaj škole i vršnjaka, ali i značajne porodične činioce, poput nekvalitetnog odnosa deteta i roditelja, čestih konflikata, neadekvatnog nadzora, asocijalnog ponašanja roditelja i zlostavljanja (Agnew, 2005, 2009).

Rodne razlike većina autora iz ove paradigme objašnjava pretpostavkom da su određeni riziko-faktori među devojkama slabije zastupljeni, a da se one češće susreću s različitim zaštitnim faktorima, odnosno sugerišu da isti mehanizam stoji u osnovi i sličnosti i razlika u razvoju delinkvencije među dečacima i devojkama (Agnew, 2009). Na primer, određen broj istraživanja (Costello and Mederer, 2003) pokazuje da su devojčice izložene većem stepenu kontrole, kako spoljašnje od strane roditelja i škole, tako i unutrašnje koja se odnosi na njihove usvojene norme i vrednosti, što se smatra svojevrsnim zaštitnim faktorom. Osim toga, ti podaci govore i da su zabrane koje se nad devojkama sprovode manje povređujuće i agresivne, te da izazivaju manje gneva, stida i osećanja nepravde.

Nalazi pokazuju i da su devojčice više integrisane u različite institucije, poput škole i vanškolskih aktivnosti, pri čemu su im ti resursi važniji nego dečacima (Agnew, 2005). Autori iznose i razliku u uticaju vršnjaka, posebno u mehanizmima socijalnog učenja (Moore & Hagedorn, 2001). Naime, pretpostavlja se da u muškim grupama postoji veći pritisak i odobravanje antisocijalnog ponašanja, a takođe postoje nalazi da dečaci teže da potcenjuju rizike, a precenjuju dobiti delinkventnog ponašanja, što im olakšava put ka krivičnim delima (Blackwell & Eschholz, 2002). S druge strane, smatra se da ženske grupe više osuđuju delinkventno ponašanje, da postoji manje zlostavljanja među članovima, što zbog veće empatije devojaka, tako i zbog manje fizičke snage, a pretpostavlja se i da u njima članovi međusobno pružaju više podrške, brige i utehe (Agnew, 2005).

U skladu s teorijom etiketiranja, dečaci se učestalije vide kao mogući izvori problema i češće bivaju pogrešno optuženi, što može dovesti do fenomena samoostvarujućeg proročanstva, dok se devojkama češće pripisuju uloge onih koji brinu i čuvaju porodicu, te im se neki prekršaji i previde (Bartusch &

Matsueda, 1996). Osim toga, pod uticajem socijalizacije i kroz usvajanje određenih rodno zasnovanih normi ponašanja i sistema vrednosti, devojčice mnogo više razmišljaju o slici koju odaju o sebi, te im je mnogo važnije da im se ne pripíše negativna etiketa (Agnew, 2005).

Međutim, jedan deo autora se ne bi složio s navedenim da se rodne razlike u kriminalu mogu objasniti razlikama u izloženosti glavnim riziko, odnosno zaštitnim faktorima (porodica, škola i vršnjaci), niti razlikama koje se pripisuju osobenostima roda kao takvog (npr. emotivnost, snaga, agresivnost), jer u tom slučaju ne bi dolazilo do fluktuacija u broju i udelu roda u različitim prekršajima, uzrastima, rasama, etničkim zajednicama (Chesney-Lind 2002; Miller & Mullins, 2009). Ovi istraživači navode da se rodne razlike u kriminalnom ponašanju mogu razumeti kroz različito iskustvo i značenja koja adolescenti dobijaju u socijalnim interakcijama i kroz odrastanje u porodici, vršnjačkoj grupi ili školi, a koja su uslovljena različitom praksom i normama koje se primenjuju u odnosu na rod. Tako, objašnjenje izostanka agresije devojčica u susretu sa strogom kontrolom roditelja, ne bi trebalo da bude to što devojčice po prirodi ostvaruju čvršće veze sa porodicom, nego to što okruženje značajno drugačije reaguje na njihov bes, koji predstavlja veću pretnju, nedopustljiv je i mnogo strože sankcionisan. Pored toga, navodi se da bitnu ulogu igraju i motivacioni faktori za počinjavanje prekršaja, pri čemu se za devojčice najčešće ističe reakcija na zlostavljanje (ne samo u fizičkom smislu, već i u psihološkom, ekonomskom i slično), odnosno na dugo trpljenu ulogu žrtve (Miller & Mullins, 2009).

Šta o značaju kontekstualnih varijabli, možemo saznati iz istraživanja sa samim prestupnicima? Rezultati opsežnog longitudinalnog istraživanja u trajanju od 20 godina na uzorku dece i adolescenata ne potvrđuju pretpostavku da porodična disfunkcionalnost, vršnjački pritisak, neuspeh u školi i slično imaju značajniji uticaj na muškarce koji čine prestupe, nego na devojke (Moffitt, 2001). Delimično je potvrđena hipoteza da se muškarci češće upuštaju u delinkventno ponašanje, jer je za njih veća verovatnoća da će biti izloženi stresnim uslovima koji vode delinkvenciji – dečaci su češće suočeni s vršnjačkim pritiskom i slabijim vaspitno-obrazovnim merama koje bi od najranijih dana potkrepljivale socijalno poželjne, a inhibirala nepoželjne karakteristike temperamenta. Dodatno, podaci pokazuju i da su iste osobine ličnosti povezane s kriminalnim ponašanje u oba roda, ali da je među muškarcima dobijen negativniji afekat (agresivnost, alijenacija, reakcije na stres) i slabije granice (Moffitt, 2001).

PSIHOLOŠKA POZADINA SOCIOLOŠKIH FAKTORA

Kako svi ovi socijalni faktori utiču na unutrašnji svet delinkvenata? Psihoanalitičke teorije ističu važnost emocionalnog razvoja deteta koji se odvija paralelno i u vezi s navedenim socijalnim faktorima, ukazujući da se agresivno ponašanje nekad javlja dovoljno rano u razvoju da svest o siromaštvu, društvenoj nepravdi, pa ni uticaj vršnjaka nisu tome mogli bitnije da doprinesu (Fonagy et al, 1997).

U ranom odnosu s primarnom figurom, najčešće majkom, koji obično odlikuje osetljivo, pravovremeno i dosledno odgovaranje na potrebe odojčeta, razvija se sigurna vezanost deteta (Bowlby, 1980). Kroz proces ogledanja (Allen, Fonagy, & Bateman, 2008), majka empatično izražava detetovu emociju kroz facijalnu ili vokalnu ekspresiju s kojom se dete poistovećuje i uči da prepozna i razlikuje svoje doživljaje. Adekvatno odgovaranje na unutrašnji svet deteta, na primer, menjanje pelena pošto je beba plakala, uči dete da, nakon određenog vremena, uvek dođe rasterećenje i predstavlja osnovu za razvoj kapaciteta da se odloži zadovoljenje potrebe (Fonagy, 2003). Stoga, sigurna vezanost predstavlja važan faktor u razvoju mehanizama regulacije selfa (Fonagy & Target, 1997), pre svega afektivne kontrole i kapaciteta za mentalizaciju, "mentalnog procesa pomoću kojeg neko implicitno ili eksplicitno tumači svoje ili tuđe postupke kao smislene na osnovu intencionalnih mentalnih stanja kao što su želje, potrebe, osećanja, verovanja i razlozi" (Bateman & Fonagy, 2004). Osim toga, reprezentacije o sebi, kao razumljivoj i prihvatljivoj osobi, i o drugom, kao dostupnom, predvidivom i sposobnom da pruži sigurnost, koje se u sigurnoj vezanosti razvijaju (Weinfield, Sroufe, Egeland, & Carlson, 2008), omogućavaju formiranje prosocijalnih relacija, internalizaciju moralnih normi i socijalnih konvencija zajednice i empatijskog reagovanja (Van IJzendoorn, 1997).

Međutim, ukoliko izostane adekvatan odgovor majke, dešavaju se određena odstupanja ili poremećaji u razvoju opisanih mehanizama i kapaciteta deteta. U takvim slučajevima dete pribegava ekscesivnom korišćenju različitih mehanizama odbrane koji mu omogućavaju ostanak u odnosu, ali i preživljavanje (Bowlby, 1980). Tako će deca majki koje su dosledno bile nedostupne, ali su pružile dovoljno za fizičko preživljavanje i nisu predstavljale izvor straha, razviti izbegavajući obrazac vezanosti (Weinfield, Sroufe, Egeland, & Carlson, 2008). Ona neće imati očekivanja od drugih da im pruže utehu i sigurnost, a uspostavljanje jasnih granica zaštititiće ih od ponovnog prolaska kroz rane neuspele procese ogledanja. Mehanizmi gašenja kojim se preterano koriste (Bowlby, 1980) sprečavaju

izbegavajuće vezanu osobu da postane svesna negativnih osećanja kroz različite strategije idealizacije odnosa vezanosti i neutralizacije, minimizacije i izolacije afekata. Stoga, u susretu s jakim emocijama ona nije u stanju da ih prepozna i obradi već ih mnogo češće odigrava u konkretnim akcijama ili pokušava da afekat savlada funkcionalnim rešenjima.

Ambivalentni ili preokupirani obrazac razvija se među decom čije su majke odgovarale samo na deo njihovih psiholoških potreba, dok bi ostale ignorisale ili kažnjavale (Weinfeld, Sroufe, Egeland, & Carlson, 2008). Ona su naučila da je sigurna baza tu onda kada zadovolje određene kriterijume, kada se ponašaju, misle i osećaju na odgovarajući način. Sebe bazično vide kao neadekvatne, nedovoljno vredne i dobre, te se, da bi ostali u odnosu, stalno trude da zadovolje zahteve koji se pred njih stavljaju, pri čemu osećaju izražen strah da će izgubiti svoju sigurnu luku. Ne upuštaju se ni u istraživanja okoline, niti psihološkog sveta, jer nisu sigurni da li će u slučaju pretnje naići na pravi oslonac i utehu. Kako bi ostali u odnosu, preokupirano vezane osobe koriste mehanizme odbrane iz domena kognitivnih prekida (Bowlby, 1980), čija je uloga da se osoba ne suoči s određenim iskustvima iz odnosa vezanosti koja bi za nju predstavljala preveliku pretnju. Neki od ovih mehanizama su nesigurnost misli, povlačenje u susretu s nedozvoljenim afektom, uzdržavanje, dok istovremeno postoji i ispoljava se opisana emocionalna pobuđenost, uznemirenost i ljutnja koje majka nije kontejnirala.

Najkomplikovaniju situaciju u razvoju može da iskusi dete koje u odnosu s roditeljima doživljava neki oblik traume. Kako je roditelj u isto vreme i izvor pretnje, postojeća anksioznost stalno raste i dete ne uspeva da izgradi nikakvu strategiju umirenja niti ostajanja u odnosu i formira dezorganizovani obrazac vezanosti (Jurist, Slade, & Bergner, 2008). U fazi ogledanja dete se ne susreće sa svojim osećanjima već s majčinim neobrađenim i preplavljujućim doživljajima (Fonagy, 2003). Postaje zastrašujuće baviti se svojim i tuđim unutrašnjim svetom, sopstveni doživljaji ostaju neintegrisani, te se često projektuju na druge ili odigravaju (Allen, Fonagy, & Bateman, 2008). Kako bi psihološki preživelo, dete pribegava ekscesivnom korišćenju mehanizama disocijacije, odnosno odvajanja (Bowlby, 1980), koji iz svesti odstranjuju sve što je vezano za odnos s figurom vezanosti, sva bolna iskustva, neispunjene želje i potrebe za ljubavlju i negom, sva razočarenja i strahove. Međutim, pored ove zaštitne uloge, mehanizmi odvajanja imaju i svoju cenu – ometaju adaptaciju radnih modela na spoljašnju realnost i dovode do njihovog cepanja. Potisnuti model nasilnog i izneverenog odnosa ostaje pohranjen i aktivira se u situacijama koje nalikuju traumatskom iskustvu. Tada se njegovo delovanje odigrava nekontrolisano, na

disfunkcionalan i dezorganizovan način i može imati dramatične posledice u ponašanju.

Na adolescentnom uzrastu, dete može naizgled delovati kao da ne trpi nikakve posledice zbog odsustva figure vezanosti. Međutim, u situacijama kada se pojavi nada da sigurna baza postoji ili da se može povratiti i kada se ispolji deaktivirani sistem, dete se upušta u beskompromisnu borbu da dobije ili povрати ono što misli da mu pripada. Pored toga, neke od važnih posledica cepanja radnih modela jesu delimično ili potpuno isključivanje jednog ili više sistema ponašanja, dok drugi preuzimaju prevlast nad funkcionisanjem osobe, pri čemu ne postoji svest o faktorima koji su uticali na ispoljavanje tih konkretnih reakcija (Bowlby, 1980). Tako osoba može pogrešno identifikovati i osobu i situaciju koje su povezane s ponašanjem, ali i pogrešno suditi o svojim postupcima.

Još je Džon Bolbi (1946) uočio značajno češće odsustvo ili postojanje višestrukih figura vezanosti tokom ranog detinjstva delinkvenata, što je moglo voditi formiranju nesigurnog obrasca vezanosti. Prikazujući pojedinačne slučajeve isticao je i uticaj hostilnog, odbacujućeg, a neretko i nasilnog roditeljstva na kasnije ispoljavanje delinkventnog ponašanja. Savremena istraživanja potvrdila su veću učestalost ranih trauma među prestupnicima (na primer, Fonagy et al., 1997), čak i kada se porede s pacijentima s poremećajima ličnosti (Levinson & Fonagy, 2004). Takođe, nalazi ukazuju na veću zastupljenost izbegavajućeg i dezorganizovanog obrasca među zatvorenici (Deklyen & Greenberg, 2008; Fonagy et al., 1997; Van IJzendoorn et al., 1997), dok je svega pet procenata sigurno vezanih adolescenata nađeno u uzorku osuđenih (Van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 1997).

Istraživanja pokazuju i slabiju sposobnost mentalizacije među prestupnicima i učestaliju upotrebu antimentalizujućih objašnjenja (Möller, Falkenström, Holmqvist Larsson, & Holmqvist, 2014). Dodatno, različita istraživanja potvrdila su i pretpostavku o slabijoj afektivnoj regulaciji, empatiji i sposobnosti da se prepoznaju tuđa osećanja među maloletnim prestupnicima u odnosu na njihove neosuđivane vršnjake (na primer, Milojević & Dimitrijević, 2014).

Kako su sva navedena istraživanja sa delinkventima rađena isključivo na uzorku momaka, postavlja se pitanje šta znamo ili, možda pre, šta možemo pretpostaviti o emocionalnom životu delinkventkinja. Malobrojna istraživanja potvrđuju da delinkventkinje češće ispoljavaju nesigurnu vezanost (Farr, 2000), međutim njihov broj je nedovoljan, a primenjena metodologija različita, te su i nalazi teško uporedivi. Istraživanja na opštoj populaciji pokazuju da je preokupirani obrazac značajno češći među ženama, dok je izbegavajući karakterističniji za muškarce (Guidice & Belsky, 2010). S druge

strane, sve su frekventniji nalazi o većoj učestalosti nasilja u porodici, pre svega seksualnog, u ranom detinjstvu prestupnica nego osuđivanih mladića (Chesney-Lind 2002; Steffensmeier & Allan, 1996), što bi posredno moglo ukazivati na češće prisustvo dezorganizovanog obrasca. Dodatno, istraživanja pokazuju da su određene rodne specifičnosti dobijene i među kontekstualnim činiocima krivičnih dela – žene će antisocijalno ponašanje pre ispoljavati nad bliskim ljudima (članovi porodice, prijatelji, partner), na poznatim mestima, same kada je u pitanju agresivno delo, a u grupi ili češće s partnerom kada su u pitanju nenasilni prekršaji, ređe s upotrebom oružja i uz nanošenje lakših telesnih povreda (Steffensmeier & Allan, 1996). Konačno, istraživanja pokazuju da je od svih ubistava, rodna razlika u učestalosti supružničkih ubistava najmanja, pri čemu se kao povod žena znatno češće pominje želja da se prekine dugogodišnje zlostavljanje i maltretiranje, strah za sopstveni ili život deteta i procena da su sve druge alternative iscrpljene, dok su među muškarcima značajno učestalija osveta zbog prevare i porodični masakr, koji neretko prati samoubistvo počinioca (Dobash, Dobash, Wilson, Daly, 1992).

Ovakva teorijska analiza i empirijski nalazi mogu da daju osnova za pretpostavku da je značajan faktor za upuštanje žena i devojaka u kriminalne radnje postojanje izuzetno važnog odnosa bez jasnih granica, koji karakteriše izraziti strah od napuštanja, a ujedno i jaka potreba za njegovim postojanjem; u kom se žena trudi da zadovolji predstavu koju misli da druga strana o njoj ima, ne bi li dobila malo izvesnosti i umirenja i zarad toga je ona spremna da se neprestano dokazuje. Jedna od pretpostavki je i da bi ovakva anksioznost i želja za pripadanjem mogle biti prevaziđene samo strahom za svoj ili život deteta, nakon čega je jedino rešenje uništavanje odnosa. Kada osoba koja joj je do tad bila najvažnija u isto vreme postaje i progonitelj, dosadašnja strategija ostajanja u odnosu prestaje da bude korisna. Moguće je da tada agresija postaje jedina alternativa koju osoba vidi kao rešenje da prekine odnos, bilo da je uperi prema sebi, bilo prema drugoj osobi.

Zaključivanje o nivou mentalizacije prestupnica je jednako posredno kao i sve prethodno, pošto još nisu rađena istraživanja koja bi ponudila jasniju sliku. U analizi nam može pomoći nekoliko nalaza. Prvi je da je na uzorku opšte populacije dobijeno je da devojke postižu veće skorove na intervjuu za procenu mentalizacije (Taubner, White, Zimmermann, Fonagy, & Nolte, 2013). Drugo, distribucija obrazaca vezanosti u odnosu na rod (Guidice & Belsky, 2010) ukazuje na dominantno korišćenje mehanizmima gašenja i postojanje negativnog modela drugih među momcima, dok je među devojkama učestalija preplavljenost osećanjima, te upotreba mehanizama

kognitivnih prekida i pozitivna predstava o drugom. Potom, statistički podaci o frekventnosti kriminalnih dela pokazuju značajno manju učestalost agresivnih prestupa, a kad žena i počini nasilno krivično delo nanosi manje povrede žrtvi (Moffitt, 2001; Steffensmeier & Allan, 1996). I konačno, istraživanja ukazuju na značajno veću povezanost viktimizacije s nasilnim ponašanjem među ženama, odnosno da su najteži oblici antisocijalnog ponašanja devojaka povezani sa osećanjem životne ugroženosti (Stahl & Coontz, 2012). Stoga, možemo da pretpostavimo da će prestupnice imati nižu mentalizaciju nego neosudivane vršnjakinje, ali da će u odnosu na prestupnike njihov kapacitet da misle o mentalnim stanjima biti značajno veći. Specifičnije, za prestupnike bi bio karakterističan generalno niži kapacitet za mentalizaciju, dok bi prestupnice više karakterisalo prisustvo hipermentalizacije ili trenutni, kratkotrajni pad u funkcionisanju ovog kapaciteta ograničen na traumatično iskustvo i odnos koji je izvor straha i bola. Ovakva pretpostavka mogla bi da ponudi objašnjenje nalaza da muškarci neretko čine prekršaje kao posledicu odigravanja, "bez očitog povoda", iz materijalne koristi i nad nepoznatim ljudima, što nije karakteristično za devojke koje obično imaju jasan razlog i koje češće čine zločin nad bliskom osobom ili u zločin kreću "iz/u odnosa/u" s bliskom osobom (Steffensmeier & Allan, 1996).

Mali broj istraživanja je urađen i kada je u pitanju empatija prestupnica, pri čemu se rezultati razlikuju (Jolliffe & Farrington, 2004). Međutim, nekoliko nalaza posredno ukazuje da poremećaj empatije ne mora biti tako jasno izražen kao među prestupnicima. Pre svega mislimo na radove koji izveštavaju o značajno češćoj depresiji i pokušajima suicida među prestupnicama (Kerr et al, 2010), nižoj učestalosti agresivnih prestupa i nanošenju lakših povreda žrtvi (Moffitt, 2001) i značajno većoj povezanost viktimizacije s nasilnim ponašanjem među ženama, odnosno da su najteži oblici antisocijalnog ponašanja devojaka povezani s osećanjem životne ugroženosti (Stahl & Coontz, 2012).

Imajući u vidu sve navedene specifičnosti emocionalnog života prestupnica, ali i činjenice o slabijem obrazovanju i lošijem socioekonomskom statusu, obeleženosti u zajednici (Agnew, 2009) i uticaju izolacije i deprivacije u ustanovama vaspitno-popravnog doma (Nikolić & Kron, 2011), možemo pretpostaviti da je i za njih, kao i za delinkvente, karakteristična i pesimističnija slika o sopstvenoj budućnosti, slabije poverenje u sebe i druge, a samim tim i manje samopouzdanje, niže samovrednovanje, niže moralno rezonovanje, lošija percepcija odnosa rizika i dobiti i slično. Neke od ovih hipoteza su i potvrđene u ranijim istraživanjima (Agnew, 2005, 2009).

PREVENCIJA I TRETMAN DELINKVENCije MEĐU DEVOJKAMA

Konačno, uzimajući u obzir uočene sličnosti ali i specifičnosti roda, kakve smernice možemo dati za kliničku i sudsku praksu? Imajući u vidu da su rane traume obeležile detinjstva i odrastanje prestupnika, neretko i njihovih roditelja, rana prevencija, koja podrazumeva rad na integraciji traume, poboljšanju kapaciteta za empatiji i mentalizaciju kao i drugih veština neophodnih za adekvatno roditeljstvo, a koja bi bila usmerena na buduće roditelje i porodice s decom, postaje imperativ i to za oba roda (Milojević & Dimitrijević, 2012).

Programi tretmana i resocijalizacije devojčica koje ispoljavaju antisocijalno ponašanje trebalo bi da budu osetljivi na specifičnosti ženskog kriminala koje smo pominjali, pre svega na to da su prestupnice, pre nego što su to postale, učestalo bile žrtve zlostavljanja, te da su upravo iz te uloge činile krivična dela; da su preplavljene osećanjima bespomoćnosti i životne ugroženosti; da su u kriminal ulazile neretko u paru, pod pritiskom ili vođene strahom od gubitka važnog odnosa, koji bi za njih bio neizdrživ; kao i da ih često karakteriše utisak o sopstvenoj podređenosti, marginalizovanosti i bezvrednosti.

U svetu se danas sve više primenjuju programi koji su u skladu sa težnjom ka deinstitucijalizaciji i što humanijem i efektivnijem tretmanu maloletničke delinkvencije. Jedan od najpoznatijih je Multidimenzionalni Tretman putem hraniteljske zaštite, koji se nalazi na listi preporučenih intervencija za tretiranje delinkvencije adolescenata (Elliott, 1998). Ovaj program podrazumeva smeštanje devojčice u hraniteljsku porodicu, koja je prethodno obučena za potrebe intervencije i u kojoj devojčica dobija podršku, sigurnost i uslove koji su najpribližniji običnom životu. Devojčica svakodnevno pohađa redovnu školu i ima susrete sa psihoterapeutom; multidisciplinarni tim prati i pruža podršku hraniteljskoj porodici, dok se za to vreme pruža intenzivna psihološka pomoć biološkoj porodici. Na taj način radi se na integraciji traume, usvajanju novih kapaciteta i veština kako devojčice, tako i njene porodice, uz izbegavanje svih negativnih efekata institucionalnog tretmana i izolacije. Opisani program se pokazao vrlo efikasnim u tretmanu delinkvencije devojčica i postizanju pozitivnih životnih ishoda (Chamberlain, Leve, & DeGarmo, 2007; Leve & Chamberlain, 2007).

Važnu ulogu u tretmanu ima i sam pravosudni sistem – verovatno najbolja prevencija delinkvencije bila bi pravovremena i adekvatna reakcija policije i suda na svaki oblik nasilja. Važno je i da profesionalci u ovim oblastima budu osvešćeni po pitanju specifičnosti delinkventkinja, ali i u vezi načina na koji se

promene u njihovoj praksi odražavaju na učestalost kazni. Tako na primer, određena grupa autora, statističke podatke sporijem padu ili čak porastu ženskog kriminala (Stahl & Coontz, 2012), tumače kao posledicu promena u odnosu zajednice, pre svega porodice, škole i sudstva, prema prekršajima koje su devojke počinile. Promene koje se najčešće navode su: 1. oštrija kaznena politika za neagresivne prekršaje, koje devojke češće čine od momaka, kao i uvođenje sistema "nulte tolerancije" na iste (Chesney-Lind, 2002), 2. kriminalizacija prekršaja u institucijama (porodica, škola i sl.) i s poznatim ljudima (prijatelji, članovi porodice, partner) koji su opet češći među devojka (Chesney-Lind, 2002), 3. razvijanje sredine koja je manje tolerantne i osetljivija na agresiju devojčica, koja ih onda češće prijavljuje (npr. društvo postaje svesno da i devojčice mogu činiti prekršaje, te s većom budnošću i strožijom reakcijom uzvraćaju na date prestupe) (Schwartz & Rookey, 2008) i 4. strožija društvena etiketa pripisuje se devojčicama za ista dela koja učine dečaci (Chesney-Lind, 2002).

ZAKLJUČAK

Ovim radom pokušali smo da istaknemo karakteristike razvoja, održanja i tretmana antisocijalnog ponašanja devojaka. Suprotno doskorašnjoj praksi, savremeni autori sve češće ističu rodne razlike u delinkvenciji i važnost sprovođenja istraživanja koja bi pomogla u razumevanju specifičnosti ženskog kriminala, te pretpostavljamo da ćemo u skorijoj budućnosti neke od iznetih pretpostavki i teorija moći i da proverimo.

Izdvojili smo neke važne sličnosti u nastanku i ispoljavanju antisocijalnog ponašanja među muškarcima i devojka, pre svega kada su u pitanju najranija iskustva u odnosima s roditeljima, koja su često obojena različitim oblicima zlostavljanja i zanemarivanja. Iz osećaja odbačenosti, doživljenog nasilnog ponašanja onih koji bi trebalo da ih zaštite, delinkventi razvijaju negativnije unutrašnje radne modele, odnosno neki od nesigurnih obrazaca vezanosti koji im potom služe kao mape na osnovu kojih očekuju i tumače ponašanje drugih i postupaju prema njima. U nesigurnom odnosu vezanosti često dolazi do teškoća u izgradnji mehanizama regulacije selfa i kapaciteta za empatiju, stoga se pretpostavlja da će i među delinkventkinjama neki od ovih mehanizama i kapaciteta biti oslabljeni ili nedovoljno razvijeni. Međutim, pored već empirijski potvrđenih razlika u učestalosti i težini učinjenih prekršaja, iznete su pretpostavke i o postojanju rodni razlika u tipu nesigurnog obrasca, nivou mentalizacije i stepenu razvijenosti empatije. Tako se pretpostavlja da će za devojke ključni korelat antisocijalnog ponašanja biti preokupirani ili dezorganizovani obrazac vezanosti, pri čemu će

poremećaj mentalizacije i empatije biti manji i ograničen na odnos sa žrtvom, dok će antisocijalno ponašanje momaka u značajnoj meri biti posredovano sniženim kapacitetom za mentalizaciju i empatiju, dok se u pozadini nalazi češće odbacujući ili dezorganizovani obrazac vezanosti.

Na kraju su diskutovane i date smernice za sudsku i kliničku praksu. Prikazan je i jedan od najčešće primenjivanih programa koji se sprovodi u zajednici, van institucija, i koji se pokazao efikasnim u radu sa različitim korelatima antisocijalnog ponašanja devojaka.

REFERENCE

- (1) Agnew, R. (2005). *Juvenile Delinquency: Causes and Control*. Los Angeles, CA: Roxbury.
- (2) Agnew, R. (2009). The contribution of "mainstream" theories to the explanation of female delinquency. In: M.A. Zahn (Ed.) *The delinquent girl*. Philadelphia: Temple University Press., 7-29.
- (3) Allen, J. G., Fonagy, P., & Bateman, A. (2008). *Mentalizing in clinical practice*. American Psychiatric Pub.
- (4) Bartusch, D. J., & Matsueda, R. L. (1996). Gender, reflected appraisals, and labeling: A cross-group test of an interactionist theory of delinquency. *Social Forces*, 75(1), 145-176.
- (5) Bateman, A. W., & Fonagy, P. (2004). Mentalization-based treatment of BPD. *Journal of personality disorders*, 18(1), 36-51.
- (6) Blackwell, B. S., & Eschholz, S. (2002). Sex Differences in Rational Choice: Traditional Tests and New Directions. *Rational choice and criminal behavior: Recent research and future challenges*, 32, 109.
- (7) Bowlby, J. (1944). Forty-four juvenile thieves: Their characters and home life. *International Journal of Psychoanalysis*, 25(19-52), 107-127.
- (8) Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Loss, sadness and depression*. New York: Basic Book.
- (9) Chamberlain, P., Leve, L. D., & DeGarmo, D. S. (2007). Multidimensional treatment foster care for girls in the juvenile justice system: 2-year follow-up of a randomized clinical trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 75, 187-193.
- (10) Chesney-Lind M, Sheldon R. (1992). *Girls, Delinquency, and Juvenile Justice*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole
- (11) Chesney Lind, M. (2002). Criminalizing victimization: The unintended consequences of pro arrest policies for girls and women. *Criminology & Public Policy*, 2(1), 81-90.

- (12) Cockerham, W. (2000). *Sociology of Mental Disorders*. New Jersey: Prentice Hall.
- (13) Costello, B. J., & Mederer, H. J. (2003). A control theory of gender difference in crime and delinquency. *Control theories of crime and delinquency*, 77-108.
- (14) Deklyen, M., & Greenberg, M.T. (2008). Attachment and Psychopatology in Childhood. In: J. Cassidy & PR. Shaver (eds.). *Handbook of attachment. Theory, research, and clinical applications*, (637-65). New York: The Guilford Press.
- (15) Dobash R, Dobash RE, Wilson M, Daly M. 1992. The myth of sexual symmetry in marital violence. *Soc. Probl.* 39, 71–91
- (16) Elliott, D. S. (Ed.). (1998). *Blueprints for violence prevention*. Boulder: Institute of Behavioral Science, University of Colorado.
- (17) Farr, C. N. (2000). *Female to Male Dating Violence: Borderline Personality Characteristics, Attachment Style, Psychopathology, and Motivation* (Doctoral dissertation, West Virginia University).
- (18) Fonagy, P. (2003). The Developmental Roots. *A matter of security: The application of attachment theory to forensic psychiatry and psychotherapy*, 25, 13.
- (19) Fonagy, P., & Target, M. (1997). Attachment and reflective function: Their role in self-organization. *Development and psychopathology*, 9(4), 679-700.
- (20) Fonagy, P., Target, M., Steele, M, Steele, H., Leigh, T., Levinson, A., & Kennedy R. (1997). Morality, Disruptive Behavior, Borderline personality disorder, Crime, and their Relationship to Security of Attachment. In L. Atkinson & K.J. Zucker (eds.). *Attachment and Psychopatology*, 223-76. New York & London: The Guilford Press.
- (21) Gaarder, E., and J. Belknap. 2002. "Tenuous Borders: Girls Transferred to Adult Court." *Criminology* 40, 481–517.
- (22) Giudice, M.D., & Belsky, J. (2010). Sex Differences in Attachment Emerge in Middle Childhood: An Evolutionary Hypothesis. *Child Development Perspectives*, 4(2), 97-105.
- (23) Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2004). Empathy and offending: A systematic review and meta-analysis. *Aggression and violent behavior*, 9(5), 441-476.
- (24) Jurist, E. L., Slade, A. E., & Bergner, S. E. (2008). *Mind to mind: Infant research, neuroscience, and psychoanalysis*. Other Press.
- (25) Kerr, M., Stattin, H., Engels, R.C.M.E., Overbeek, G & Andershed, AK. (2010). *Understanding Girls' Problem Behavior How Girls' Delinquency Develops in the Context of Maturity and Health, Co-occurring Problems, and Relationships*. Welley-Blackwell

- (26) Leve, L. D., & Chamberlain, P. (2007). A randomized evaluation of Multidimensional Treatment Foster Care: Effects on school attendance and homework completion in juvenile justice girls. *Research on Social Work Practice, 17*, 657–663.
- (27) Levinson, A., & Fonagy, P. (2004). Offending and Attachment: The Relationship between Interpersonal Awareness and Offending in a Prison Population with Psychiatric Disorder. *Canadian Journal of Psychoanalysis/Revue Canadienne de Psychanalyse 12(2)*, 225-251.
- (28) Miller, J., & Mullins, C. W. (2009). Feminist theories of girls' delinquency. In: M.A. Zahn (Ed.) *The delinquent girl (30-49)*. Philadelphia: Temple University Press.
- (29) Milojević, S., & Dimitrijević, A. (2012). Socioemocionalni model nastanka maloletničke delinkvencije i njegove praktične implikacije. *Engrami, 34(1)*, 71-81.
- (30) Milojević, S., & Dimitrijevic, A. (2014). Empathic capacity of delinquent convicted minors. *Psihologija, 47(1)*, 65-79.
- (31) Moffitt, T. E. (Ed.). (2001). *Sex differences in antisocial behaviour: Conduct disorder, delinquency, and violence in the Dunedin Longitudinal Study*. Cambridge University Press.
- (32) Möller, C., Falkenström, F., Holmqvist Larsson, M., & Holmqvist, R. (2014). Mentalizing in young offenders. *Psychoanalytic psychology, 31(1)*, 84.
- (33) Moore, J. W., & Hagedorn, J. (2001). *Female gangs: A focus on research*. US Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- (34) Nikolić, Z., & Kron, L. (2011). *Totalne ustanove i deprivacije knjiga o čoveku u nevolji*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- (35) Schwartz, J., & Rookey, B. D. (2008). The narrowing gender gap in arrests: assessing competing explanations using self report, traffic fatality, and official data on drunk driving, 1980–2004. *Criminology, 46(3)*, 637-671.
- (36) Stahl & Coontz (2012) Juvenile Assault Arrestees and Their Incidents: Same and Opposite Gender Relationships In: S. Miller, L.D. Leve & P.K. Kerig (eds.). *Delinquent Girls: Contexts, Relationships, and Adaptation (57-77)*. Springer
- (37) Steffensmeier, D. J., & E. Allan. (1996). Gender and Crime: Toward a Gendered Theory of Female Offending. *Annual Review of Sociology 22*, 459–487.
- (38) Taubner, S., White, L. O., Zimmermann, J., Fonagy, P., & Nolte, T. (2013). Attachment-related mentalization moderates the relationship

- between psychopathic traits and proactive aggression in adolescence. *Journal of abnormal child psychology*, 41 (6), 929-938.
- (39) Van IJzendoorn, M.H. (1997). Attachment, Emergent Morality, and Aggression: Toward a Developmental Socio-emotional Model of Antisocial Behaviour. *International Journal of behavioral development*, 21 (4), 703-27.
- (40) Van IJzendoorn, M.H., & Bakermans-Kranenburg, M. (1997). Intergenerational Transmission of Attachment: A move to Contextual level. In: L. Atkinson & K.J. Zucker (ed.) *Attachment and psychopathology*, (135-170). New York & London: The Guilford Press.
- (41) Van IJzendoorn, M.H., Feldbrugge, J.T.T.M., Derks, F.C.H., De Ruiter, C., Verhagen, M.F.M., Philipse, M.W.G., Van der Staak, C.F.M., & Riksen-Walraven, J.M.A. (1997). Attachment Representations of Personality Disordered Criminal Offenders. *American Journal of Orthopsychiatry*, 67, 449–59.
- (42) Weinfield, N. S., Sroufe, L. A., Egeland, B., & Carlson, E. (2008). Individual differences in infant-caregiver attachment: Conceptual and empirical aspects of security. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (78-101). New York: Guilford Press

CHARACTERISTICS OF FEMALE JUVENILE OFFENDERS' EMOTIONAL LIFE

The aim of this study was to present characteristics of development, perseveration and treatment of antisocial behavior of female adolescents, specifically of their emotional life. Association of female delinquency and insecure attachment, difficulties in developing mechanisms of self-regulation and empathy capacities, as the consequence of early family trauma was emphasized. Assumptions were offered about the gender differences in the context and meaning of criminal act and about the inner world of the delinquents - insecure attachment type, mentalization level and degree of empathy development. Finally, clinical and legal practice guidelines were given and one efficient, multidisciplinary intervention program was presented.

KEY WORDS: delinquency / gender differences / attachment / mentalization / empathy